

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 13, Αρ. 2 (2026)

ICODL2025

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

13ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

ISBN: 978-618-5335-28-1

Ανοικτή & Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση:

Οι Δεξιότητες του 21ου Αιώνα & η Πρόκληση της Τεχνητής Νοημοσύνης

ΤΟΜΟΣ 2

5-7/12 2025

ΕΑΠ Πάτρα & Εξ Αποστάσεως

Μελέτη Παραγόντων Συμμετοχής φοιτητών και φοιτητριών στην εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Απόστολος Μακρής, Ευγενία Πιερρή, Ευαγγελία Μανούσου

doi: [10.12681/icodl.8640](https://doi.org/10.12681/icodl.8640)

Copyright © 2026, Απόστολος Μακρής, Ευγενία Πιερρή, Ευαγγελία Μανούσου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Μελέτη Παραγόντων Συμμετοχής φοιτητών και φοιτητριών στην εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Study of the Determinants of Students' Participation in Distance Education

Απόστολος Μακρής
Μαθηματικός, M.Ed
makrisap@gmail.com

Ευγενία Πιερρή
Μέλος ΣΕΠ
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
pierr.evgenia@ac.eap.gr

Ευαγγελία Μανούσου
Επίκουρη Καθηγήτρια
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
manousoug@eap.gr

Περίληψη

Η παρούσα εργασία είναι μια μελέτη των παραγόντων που επιδρούν στη συμμετοχή και ακαδημαϊκή επίδοση των εκπαιδευομένων στην εξ Αποστάσεως εκπαίδευση (εξΑΕ). Πρόκειται για συστηματική ανασκόπηση βιβλιογραφίας σε έξι (6) βάσεις δεδομένων, στην οποία διερευνώνται συγκεκριμένα οι κοινωνικοί, οικονομικοί και τεχνολογικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή και ακαδημαϊκή επίδοση στην εξΑΕ. Η ανάλυση ανέδειξε παράγοντες για τους οποίους τα ερευνητικά δεδομένα είναι σχετικά περιορισμένα και εγείρονται σημαντικά ζητήματα που χρήζουν διερεύνησης. Η μελέτη καθοδηγήθηκε από δύο (2) ερευνητικά ερωτήματα αναδεικνύοντας ερευνητικά κενά και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.

Λέξεις-κλειδιά

εξΑΕ, κοινωνικοί παράγοντες, οικονομικοί παράγοντες, τεχνολογικοί παράγοντες, συστηματική ανασκόπηση, PRISMA 2020

Abstract

The present study is an investigation of the factors influencing the participation and academic performance of learners in Distance Education (DE). It constitutes a systematic literature review across six (6) databases, specifically exploring the social, economic, and

technological factors that affect participation and academic performance in DE. The analysis revealed factors for which research data is relatively limited, raising significant issues that warrant investigation. The study was guided by two (2) research questions, highlighting research gaps and proposing directions for future research.

Keywords

distance education, social factors, economic factors, technological factors, systematic review, PRISMA 2020

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση έχει καθιερωθεί ως αναπόσπαστο στοιχείο του εκπαιδευτικού συστήματος, με σαφείς ενδείξεις για περαιτέρω ανάπτυξη, ιδιαίτερα μετά την πανδημία Covid-19 (Χαλεπλιόγλου et al., 2021). Πλήθος ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων προσφέρουν πλέον προγράμματα σπουδών με εξ αποστάσεως Εκπαίδευση ή μικτά μοντέλα διδασκαλίας, αξιοποιώντας τις σύγχρονες τεχνολογικές υποδομές (Kasperski et al., 2023). Παρόλο που διεθνώς οι πρακτικές της εξΑΕ εφαρμόζονται εδώ και δεκαετίες, με το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ) να πρωτοστατεί στον ελληνικό χώρο, η ραγδαία τεχνολογική πρόοδος αλλά και η αναγκαστική εφαρμογή της επείγουσας εξ αποστάσεως διδασκαλίας κατά την περίοδο της πανδημίας οδήγησαν στη σημαντική ενίσχυση και διάδοσή της τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς (Kotrikadze & Zharkova, 2021). Υπό αυτές τις συνθήκες καθίσταται επιτακτική η συστηματική μελέτη των παραγόντων που επηρεάζουν τη συμμετοχή φοιτητών και φοιτητριών σε τέτοιου είδους εκπαιδευτικά προγράμματα, προκειμένου να διατυπωθούν προτάσεις για τις αναγκαίες βελτιώσεις πριν από την πλήρη και μακροπρόθεσμη εφαρμογή τους. Αν και αρκετές έρευνες έχουν εξετάσει το ζήτημα της συμμετοχής στην εξΑΕ, γίνεται φανερό ότι οι σχετικοί παράγοντες μεταβάλλονται ανάλογα με τον τόπο, τη χρονική περίοδο, τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, καθώς και με ατομικά χαρακτηριστικά που σχετίζονται με δημογραφικά δεδομένα ή ψυχολογικές παραμέτρους (National University, 2024). Παρά τη σημασία του ζητήματος, στην Ελλάδα παρατηρείται έλλειψη ερευνών που εστιάζουν ειδικά στην επίδραση κοινωνικοοικονομικών και τεχνολογικών

παραγόντων στη συμμετοχή στην εξΑΕ. Σχετικές μελέτες συχνά επικεντρώνονται σε ιδιωτικούς εκπαιδευτικούς φορείς, χωρίς να αποτυπώνουν την πραγματική εικόνα, καθώς η φοίτηση σε αυτούς προϋποθέτει συνήθως ένα ελάχιστο οικονομικό υπόβαθρο (Photopoulos et al., 2025). Παράλληλα, οι σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές που σημειώθηκαν στη χώρα τα τελευταία χρόνια, σε συνδυασμό με την εμφάνιση νέων τεχνολογιών, έχουν αναδιαμορφώσει ουσιαστικά την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σκοπός επομένως της παρούσας έρευνας, είναι να διερευνήσει πώς κοινωνικοί, οικονομικοί και τεχνολογικοί παράγοντες επηρεάζουν τη συμμετοχή και την ακαδημαϊκή επίδοση των φοιτητών και φοιτητριών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση στις σημερινές συνθήκες.

Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι:

1. Ποιοι κοινωνικοί, οικονομικοί και τεχνολογικοί παράγοντες διαμορφώνουν τη συμμετοχή των φοιτητών/τριών στην εξΑΕ και πώς;
2. Ποιοι κοινωνικοί, οικονομικοί και τεχνολογικοί παράγοντες συνδέονται με την ακαδημαϊκή επίδοση των φοιτητών/τριών στην εξΑΕ και πώς;

Μεθοδολογία

Η παρούσα εργασία είναι μια συστηματική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τις οδηγίες της Διακήρυξης PRISMA 2020 (Page et al., 2021). Το πρωτόκολλο της ανασκόπησης καταχωρήθηκε στη διαδικτυακή βάση δεδομένων PROSPERO (ID 1181142).

Κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού (PICOS)

- Συμμετέχοντες (P): Φοιτητές/τριες Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΑΕΙ) που συμμετέχουν σε προγράμματα εξΑΕ.
- Παρέμβαση (I): Συμμετοχή σε προγράμματα εξΑΕ.
- Σύγκριση (C): Φοιτητές/τριες παραδοσιακής, δια ζώσης εκπαίδευσης ή εξΑΕ με διαφορετικά επίπεδα έκθεσης στους παράγοντες.
- Αποτελέσματα (O): Παράγοντες (κοινωνικοί, οικονομικοί, τεχνολογικοί) που σχετίζονται με τη συμμετοχή και την ακαδημαϊκή επίδοση.
- Είδος Μελέτης (S): Ποσοτικές, ποιοτικές και μεικτές μεθόδους ερευνητικές μελέτες, δημοσιευμένες στα αγγλικά ή ελληνικά μεταξύ 2020-2025.

Αποκλείστηκαν σχόλια και μελέτες που αφορούσαν αποκλειστικά τη δια ζώσης εκπαίδευση καθώς και εργασίες που προέρχονταν από πρακτικά συνεδρίων, διπλωματικές εργασίες ή αναφορές σε ιστότοπους, για την αποφυγή χρήσης γκρίζας βιβλιογραφίας.

Πηγές Πληροφοριών

Πραγματοποιήθηκε αναζήτηση σε έξι (6) βάσεις δεδομένων (Scopus, ERIC, Pergamos, Google Scholar, SpringerLink και μέσω της διαδικτυακής πύλης Heal-Link).

Στρατηγική Αναζήτησης

Οι όροι αναζήτησης περιελάμβαναν συνδυασμούς όπως: ("distance education" OR "online learning") AND (Greece) AND (student OR "distance Education") AND (participation OR engagement OR "academic achievement") AND (factor OR barrier OR challenge) AND (social OR economic OR technological)

Διαδικασία Επιλογής Μελετών

Η διαδικασία επιλογής πραγματοποιήθηκε σε δύο στάδια: 1) Αξιολόγηση τίτλων και περιλήψεων και 2) Αξιολόγηση πλήρους κειμένου. Κάθε στάδιο εκτελέστηκε ανεξάρτητα από δύο ερευνητές (Α.Μ. & Ε.Π.). Οι διαφωνίες διευθετήθηκαν μέσω συζήτησης ή από τρίτο ερευνητή (Ε.Μ.).

Εξαγωγή Δεδομένων & Συνολική Αξιολόγηση Ποιότητας

Δημιουργήθηκε φόρμα εξαγωγής δεδομένων σε Excel. Εξήχθησαν πληροφορίες σχετικά με τα δημογραφικά στοιχεία της μελέτης, τη μεθοδολογία, τους παράγοντες που εξετάστηκαν και τα κύρια ευρήματα. Η ποιότητα των ποσοτικών μελετών αξιολογήθηκε με το εργαλείο Newcastle-Ottawa Scale (NOS) και των ποιοτικών με το εργαλείο Critical Appraisal Skills Programme (CASP).

Μέθοδοι Σύνθεσης Αποτελεσμάτων

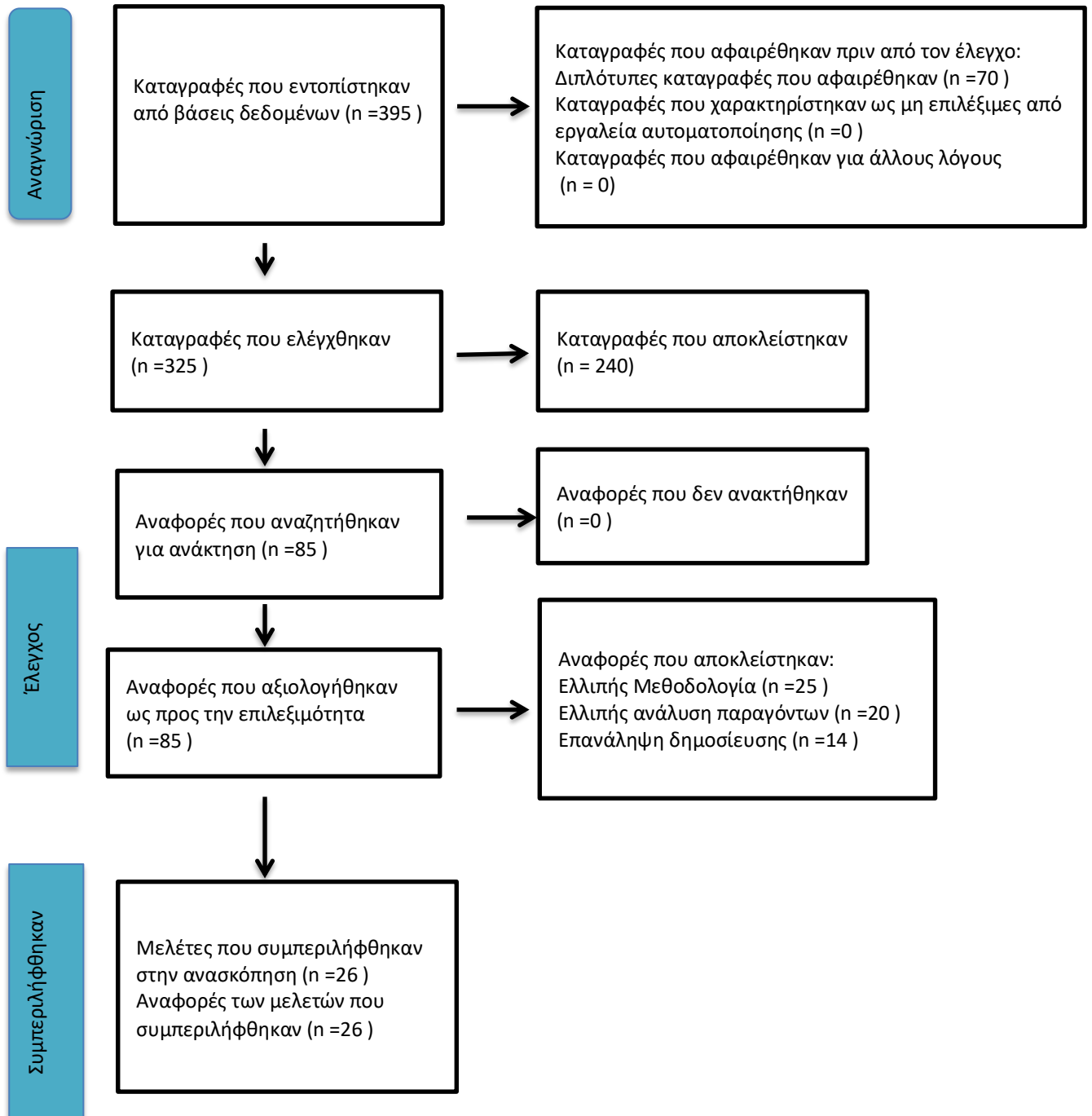
Λόγω της ετερογένειας των μελετών ως προς τους δείκτες μέτρησης και το σχεδιασμό, εφαρμόστηκε μια αφηγηματική σύνθεση σε θέματα (narrative synthesis). Τα ευρήματα ομαδοποιήθηκαν θεματικά στους τρεις κύριους παράγοντες (κοινωνικούς, οικονομικούς, τεχνολογικούς).

Χαρακτηριστικά των Συμπεριλαμβανόμενων Μελετών

Από τις είκοσι έξι (26) συμπεριλαμβανόμενες μελέτες, δέκα (10) ήταν ποσοτικές (38%), επτά (7) ποιοτικές (27%) και μια (1) χρησιμοποίησε μεικτές μεθόδους (4%). Οκτώ (8) μελέτες ήταν θεωρητικά άρθρα/ άρθρα ανασκόπησης, οδηγοί και μετα-αναλύσεις (31%). Ο

συνολικός αριθμός συμμετεχόντων στις ποσοτικές μελέτες ήταν N=5400. Ο μέσος όρος βαθμολογίας ποιότητας (NOS) για τις ποσοτικές μελέτες ήταν 6,1/9.

Αναγνώριση μελετών μέσω βάσεων δεδομένων και μητρώων

Συμπεριλαμβανόμενες μελέτες στη σύνθεση (n=26)

Σχήμα 1: Διάγραμμα ροής της διαδικασίας επιλογής μελετών σύμφωνα με τις οδηγίες PRISMA 2020.

Αποτελέσματα

Κοινωνικοί Παράγοντες

Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες, ως ενήλικοι εκπαιδευόμενοι, συχνά αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα εμπόδια κατά τη συμμετοχή τους στην εξ αποστάσεως και διαδικτυακή εκπαίδευση. Η ταυτόχρονη διαχείριση επαγγελματικών υποχρεώσεων, οικογενειακών ευθυνών και εκπαιδευτικών απαιτήσεων, συνιστά μια πολύπλοκη διαδικασία που προϋποθέτει ανεπτυγμένες δεξιότητες οργάνωσης και αποτελεσματική διαχείριση του χρόνου. Επιπλέον, η επιστροφή σε ένα μαθησιακό περιβάλλον έπειτα από την ολοκλήρωση της σχολικής φοίτησης μπορεί να δημιουργήσει πρόσθετες δυσκολίες, οι οποίες εντείνονται μέσα στο πλαίσιο της εξΑΕ (National University, 2024). Η προσπάθεια εξισορρόπησης ανάμεσα σε εργασία, οικογένεια και σπουδές αποτελεί σημαντική πρόκληση για πολλούς, καθώς το γεγονός ότι η μάθηση λαμβάνει χώρα κυρίως στο προσωπικό περιβάλλον των εκπαιδευομένων, καθιστά ακόμη πιο δύσκολη την αφιέρωση χρόνου για μελέτη και εκπόνηση εργασιών, ειδικά για όσους εργάζονται, έχουν αυξημένες οικογενειακές υποχρεώσεις ή στερούνται υποστηρικτικού περιβάλλοντος (Supratiwi et al., 2021). Σε δεκαεπτά (17) από τις μελέτες (65%), αναφέρθηκε η δυσκολία διαχείρισης χρόνου και η εξισορρόπηση υποχρεώσεων (εργασία, οικογένεια, σπουδές) ως το κύριο εμπόδιο. Αντίθετα η ευελιξία που χαρακτηρίζει την εξΑΕ αναφέρθηκε ως το κύριο κίνητρο συμμετοχής σε δεκαοκτώ (18) μελέτες (69%) καθώς δίνει τη δυνατότητα στους φοιτητές να οργανώνουν οι ίδιοι το πρόγραμμά τους, γεγονός που λειτουργεί ως κίνητρο επιλογής εξ αποστάσεως μαθημάτων, ιδιαίτερα για όσους εργάζονται, έχουν οικογενειακές ευθύνες ή διαμένουν μακριά από τον τόπο σπουδών (Kasperski et al., 2023).

Οικονομικοί Παράγοντες

Οι οικονομικοί παράγοντες αποτελούν επίσης κρίσιμη διάσταση, ιδιαίτερα σε χώρες με χαμηλά εισοδήματα όπως η Ελλάδα. Συχνά η εξΑΕ συνδέεται με την εμπορευματοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης, καθώς σημαντικό ποσοστό των προγραμμάτων παρέχεται από ιδιωτικά και κερδοσκοπικά ιδρύματα (Katsiamprouga, 2025). Οι επικριτές αυτής της τάσης τονίζουν ότι οι φοιτητές που αποκλείονται από τα δημόσια Πανεπιστήμια ενδέχεται να οδηγηθούν σε τέτοιες επιλογές, με κίνδυνο να βρεθούν αντιμέτωποι με χαμηλότερα ακαδημαϊκά πρότυπα και διοικητικές στρατηγικές προσανατολισμένες στην αγορά, οι

οποίες αποσκοπούν στην αύξηση της προσέλευσης και των εσόδων εις βάρος της ποιότητας (Simonson & Berg, 2024).

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, ανεξαρτήτως αν παρέχεται από δημόσια ή ιδιωτικά ιδρύματα, στηρίζεται συνήθως σε δύο βασικά οικονομικά μοντέλα με στόχο τη μείωση του κόστους εργασίας. Το πρώτο αφορά την υποκατάσταση της ανθρώπινης εργασίας από κεφαλαιουχικές επενδύσεις, όπως διαδικτυακούς διακομιστές, ηλεκτρονικά συγγράμματα, πολυμεσικό υλικό και διαδραστικές εφαρμογές (Cote, 2025). Το δεύτερο επικεντρώνεται στη μείωση του κόστους προσωπικού μέσω της ανάθεσης καθηκόντων σε λιγότερο εξειδικευμένο ή μερικώς απασχολούμενο προσωπικό. Τα Ανοικτά Πανεπιστήμια αξιοποιούν το δεύτερο μοντέλο δημιουργώντας ομάδες για τον σχεδιασμό μαθημάτων και προσλαμβάνοντας συνεργάτες με χαμηλότερο κόστος για την υποστήριξη φοιτητών χαμηλών επιδόσεων και την αξιολόγηση ενώ οι μόνιμοι διδάσκοντες αναλαμβάνουν περιορισμένο μέρος της διδακτικής διαδικασίας (Simonson & Berg, 2024). Παρά τις οικονομίες κλίμακας που μπορεί να προκύψουν, πολλά ιδρύματα διαπιστώνουν ότι η συντήρηση τέτοιων προγραμμάτων μπορεί τελικά να είναι ακριβότερη από τα παραδοσιακά δια ζώσης μαθήματα.

Σε κάθε περίπτωση, το υψηλό κόστος αναφέρθηκε ως σημαντικό ή πολύ σημαντικό εμπόδιο στο 69% των μελετών (n=18). Σε μελέτες που συγκρίνουν δημόσια και ιδιωτικά ιδρύματα, οι φοιτητές των ιδιωτικών ανέφεραν υψηλότερη οικονομική πίεση .

Αντίθετα, η ανάπτυξη εξΑΕ από δημόσια πανεπιστήμια ή προγράμματα χαμηλού κόστους, μπορεί να μειώσει τις δαπάνες για τους φοιτητές καθώς εξαλείφονται τα έξοδα μετακίνησης ή διαμονής στον τόπο σπουδών. Έτσι, ενώ η οικονομική επιβάρυνση των ιδιωτικών προγραμμάτων συχνά λειτουργεί αποτρεπτικά, η προσφορά ποιοτικών και οικονομικά προσιτών προγραμμάτων εξΑΕ από τα δημόσια ιδρύματα μπορεί να διευρύνει την πρόσβαση και να ενισχύσει τη συμμετοχή στη τριτοβάθμια εκπαίδευση (Debez, 2021).

Τεχνολογικοί Παράγοντες

Οι αλληλεπιδράσεις που αναπτύσσονται τόσο ανάμεσα στους εκπαιδευόμενους, όσο και μεταξύ εκπαιδευόμενων και εκπαιδευτικών, αλλά και με το ίδιο το μαθησιακό υλικό, αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Ωστόσο, η συνεχής εξέλιξη της τεχνολογίας έχει μειώσει σημαντικά την ανάγκη για φυσική παρουσία. Παράλληλα, η αξιοποίηση σύγχρονων τεχνολογικών εργαλείων θεωρείται κρίσιμη τόσο για

την ενίσχυση της διδασκαλίας και της αλληλεπίδρασης, όσο και για τη δημιουργία καινοτόμου εκπαιδευτικού υλικού (Αρμακόλας & Παναγιωτακόπουλος, 2021). Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση στηρίζεται στην αλληλεπίδραση των εκπαιδευομένων μεταξύ τους, με τον/την εκπαιδευτή/τρια, αλλά και με το μαθησιακό υλικό, οδηγώντας στη δημιουργία κοινοτήτων και ομάδων που ενισχύουν και διευκολύνουν τη συμμετοχή τους στη μαθησιακή διαδικασία. Η κοινωνική δικτύωση στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ) συνδέεται στενά με την έννοια της οικοδόμησης κοινοτήτων (Βλαχοπάνου & Παπαδάκης, 2020 ; Καράτζογλου & Παπαδημητρίου, 2021). Μέσα σε πλατφόρμες όπως το Facebook και το YouTube, οι χρήστες διαμορφώνουν προσωπικά προφίλ, δημιουργούν συνδέσεις ως «φίλους» και συγκροτούν κοινότητες με άτομα που μοιράζονται παρόμοια ενδιαφέροντα. Σε ένα περιβάλλον εξ αποστάσεως μάθησης, αυτού του τύπου η κοινωνική δικτύωση μπορεί να ενισχύσει τους δεσμούς μεταξύ των συμμετεχόντων, μειώνοντας παράλληλα την αίσθηση απομόνωσης (Bozkurt, 2023). Η κοινωνική απομόνωση αναφέρθηκε ως αρνητική συνέπεια σε δεκαέξι (16) μελέτες (62%), αλλά η χρήση Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης και διαδραστικών εργαλείων βοήθησε στη μείωσή της.

Τα προγράμματα σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης αξιοποιούν διαδικτυακά συστήματα διαχείρισης μάθησης, τα οποία ενσωματώνουν ποικιλία εργαλείων, όπως ψηφιακό υλικό ανάγνωσης, podcasts, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, φόρουμ συζητήσεων με νήματα, δωμάτια συνομιλίας και λειτουργίες αξιολόγησης μέσα σε εικονικές τάξεις (Cote, 2025) Σε αυτό το πλαίσιο χρησιμοποιούνται τόσο εμπορικές όσο και ανοικτού κώδικα πλατφόρμες (Yilmaz, 2022 ; Salah & Thabet, 2021). Αν και τα περισσότερα συστήματα είναι ασύγχρονα, δίνοντας στους εκπαιδευόμενους τη δυνατότητα πρόσβασης στον δικό τους χρόνο και χώρο, αξιοποιούνται και σύγχρονες τεχνολογίες που υποστηρίζουν βίντεο, ήχο και ταυτόχρονη επεξεργασία εγγράφων σε προκαθορισμένα χρονικά διαστήματα (Zeng & Luo, 2023). Επιπλέον, συνεργατικές εφαρμογές, όπως ιστολόγια, wikis (διαδικτυακοί τόποι με δυνατότητα συλλογικής επεξεργασίας) και έγγραφα με από κοινού τροποποίηση, βρίσκουν εφαρμογή στην εκπαίδευση, αν και σε μικρότερο βαθμό συγκριτικά με τους διαδικτυακούς χώρους που διευκολύνουν κυρίως την κοινωνική δικτύωση. Με την εξέλιξη της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, αναπτύχθηκαν και διαδικτυακές υπηρεσίες υποστήριξης, όπως η ηλεκτρονική διδασκαλία, η καθοδήγηση και η παροχή βοήθειας μέσω διαδικτύου (Lumadi, 2021 ; Maré & Mutezo, 2021). Η αξιοποίηση ειδικών προγραμμάτων για την εξΑΕ έχει γνωρίσει σημαντική αύξηση μεταξύ των εκπαιδευομένων. Δημόσιοι και ιδιωτικοί

φορείς προσφέρουν πλέον διαδικτυακές μορφές διδασκαλίας για την ενίσχυση βασικών μαθησιακών λειτουργιών, ενώ ορισμένοι παρέχουν και εξειδικευμένα προγράμματα καθοδήγησης, με στόχο την υποστήριξη εκπαιδευομένων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Οι τεχνικές δυσκολίες αποτελούν καθοριστικό παράγοντα που περιορίζει την αποτελεσματικότητα της διαδικτυακής μάθησης και επηρεάζει ουσιαστικά τη συμμετοχή φοιτητών και φοιτητριών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση (Perifanou et al., 2022 ; Stamatoglou, 2024). Πολλοί εκπαιδευόμενοι έρχονται αντιμέτωποι με εμπόδια που σχετίζονται με περιορισμένη πρόσβαση σε κατάλληλο εξοπλισμό, ασταθή σύνδεση στο διαδίκτυο ή ανεπαρκείς ψηφιακές δεξιότητες (Hossain et al., 2024). Η έλλειψη αξιόπιστης σύνδεσης στο διαδίκτυο ή κατάλληλου υλικού (π.χ., υπολογιστής) αναφέρθηκε ως κύριο εμπόδιο στο 54% των μελετών (n=14). Παράλληλα, η πολυπλοκότητα των τεχνολογικών συστημάτων και η υπερφόρτωση από την πολλαπλή χρήση εργαλείων δημιουργούν άγχος και αβεβαιότητα, επιβαρύνοντας τη μαθησιακή εμπειρία (Κουτρομάνος et al., 2021). Οι προκλήσεις αυτές συχνά οδηγούν σε απογοήτευση, μείωση της δέσμευσης και πιθανή εγκατάλειψη του προγράμματος. Γι' αυτό, τα ιδρύματα και οι εκπαιδευτικοί έχουν την ευθύνη να εξασφαλίζουν την επάρκεια των τεχνολογικών εργαλείων και να προσφέρουν υποστήριξη στους φοιτητές που αντιμετωπίζουν δυσκολίες, ιδιαίτερα σε περιόδους μετάβασης σε καθεστώς εξΑΕ, όπως συνέβη με την επείγουσα εξ αποστάσεως διδασκαλία (National University, 2024).

Εξίσου σημαντικός είναι ο ρόλος του παιδαγωγικού σχεδιασμού. Όταν ένα πρόγραμμα δεν είναι σωστά οργανωμένο ή λείπει η φυσική διάσταση της τάξης, οι φοιτητές συχνά βιώνουν απομόνωση (Koutsogiannopoulou & Manousou, 2024), γεγονός που μειώνει το κίνητρο και οδηγεί σε εγκατάλειψη των σπουδών. Η έλλειψη προσωπικής αλληλεπίδρασης με εκπαιδευτικούς και συμφοιτητές μειώνει το αίσθημα του ανήκειν και περιορίζει την κοινωνική υποστήριξη, με συνέπεια χαμηλότερη συμμετοχή (Koutsogiannopoulou & Manousou, 2024). Για να μετριαστεί το πρόβλημα, οι διδάσκοντες μπορούν να ενισχύσουν τη συνεργασία μέσα από εικονικές ομάδες μελέτης, φόρουμ συζητήσεων και διαδραστικές τηλεδιασκέψεις, ώστε να καλλιεργηθεί η αίσθηση κοινότητας και δικτύωσης (El Rafee et al., 2021).

Επιπλέον, η διαδικτυακή μάθηση απαιτεί από τους φοιτητές/τριες την ανάπτυξη νέων μορφών δεξιοτήτων, που συχνά διαφέρουν από τις πρακτικές μιας παραδοσιακής τάξης

(Al-Hawamleh et al., 2022). Η εξοικείωση με τις ψηφιακές πλατφόρμες, η πλοήγηση σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων και η αποτελεσματική επικοινωνία μέσω διαδικτυακών εργαλείων μπορεί να αποτελέσουν απαιτητική διαδικασία προσαρμογής (Ndibalema, 2022). Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να διευκολύνουν αυτή τη μετάβαση προσφέροντας σαφείς οδηγίες, εκπαιδευτικά σεμινάρια και πρακτική καθοδήγηση για τη χρήση ψηφιακών τεχνολογιών (National University, 2024).

Τέλος, οι περισπασμοί που προέρχονται από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν έναν επιπλέον ανασταλτικό παράγοντα για την αφοσίωση στη μελέτη. Για τον περιορισμό αυτής της δυσκολίας, οι φοιτητές καλούνται να αναπτύξουν στρατηγικές αυτοδιαχείρισης, όπως η θέσπιση σταθερού χρονοδιαγράμματος μελέτης και η αξιοποίηση εργαλείων οργάνωσης και διαχείρισης χρόνου (Simonson & Berg, 2024).

Πίνακας 1: Χαρακτηριστικά και κύρια ευρήματα επιλεγμένων ποσοτικών μελετών

Αριθμός Μελετών: 10

Συνολικός Αριθμός Συμμετεχόντων : 5400

A/A	Μελέτη	Μέγεθος δείγματος	Βαθμολογία NOS (0-9)	Βαθμολογία NOS λεπτομερής	Τύπος δείγματος	Κύριοι παράγοντες ανά κατηγορία
1	Al-Hawamleh et al. (2022)	386	7/9	Επιλογή: 4/4, Συγκρισιμότητα: 2/2, Έκβαση: 1/3	Φοιτητές	Τεχνολογικοί: Ποιότητα οδηγιών μάθησης. Κοινωνικοί: Στρατηγικές αυτορρύθμισης
2	Βλαχοπάνου & Παπαδάκης (2020)	120	6/9	Επιλογή: 3/4, Συγκρισιμότητα: 2/2, Έκβαση: 1/3	Φοιτητές Εξ Αποστάσεως	Τεχνολογικοί: Χρήση ΜΚΔ. Κοινωνικοί: Συνεργατική μάθηση, αίσθημα απομόνωσης.
3	Debez (2021)	150	5/9	Επιλογή: 3/4, Συγκρισιμότητα: 1/2, Έκβαση: 1/3	Φοιτητές & Ακαδημαϊκοί	Τεχνολογικοί: Πλεονεκτήματα/Μειονεκτήματα πλατφορμών. Οικονομικοί: Κόστος σπουδών. Κοινωνικοί: Επικοινωνία.

4	El Rafae et al. (2021) - Ποσοτικό τμήμα	330 φοιτητές & 33 καθηγητές	6/9	Επιλογή: 3/4, Συγκρισιμότητα: 2/2, Έκβαση: 1/3	Φοιτητές & Ακαδημαϊκοί	Τεχνολογικοί: Ικανοποίηση από πλατφόρμες. Κοινωνικοί: Ευκαιρίες & προκλήσεις επικοινωνίας.
5	Hossain et al. (2024)	352	7/9	Επιλογή: 4/4, Συγκρισιμότητα: 2/2, Έκβαση: 1/3	Φοιτητές	Τεχνολογικοί: Αποτελεσματικότητα στρατηγικών. Κοινωνικοί: Προσαρμογή στην ψηφιακή εποχή.
6	Καράτζογλου & Papadimitriou (2021)	47	5/9	Επιλογή: 2/4, Συγκρισιμότητα: 2/2, Έκβαση: 1/3	Ακαδημαϊκοί (ΣΕΠ)	Τεχνολογικοί: ΜΚΔ ως εργαλεία υποστήριξης. Κοινωνικοί: Επικοινωνία με φοιτητές.
7	Koutsogiannopoulou & Manousou (2024)	109	6/9	Επιλογή: 3/4, Συγκρισιμότητα: 2/2, Έκβαση: 1/3	Φοιτητές Εξ Αποστάσεως	Τεχνολογικοί: Ακαδημαϊκή χρήση ΜΚΔ. Κοινωνικοί: Μείωση αισθήματος απομόνωσης.
8	Lumadi (2021)	125	5/9	Επιλογή: 2/4, Συγκρισιμότητα: 2/2, Έκβαση: 1/3	Φοιτητές Ανοικτού Πανεπιστημίου	Κοινωνικοί: Υπηρεσίες υποστήριξης φοιτητών.
9	Maré & Mutezo (2021)	1587	7/9	Επιλογή: 4/4, Συγκρισιμότητα: 2/2, Έκβαση: 1/3	Φοιτητές	Τεχνολογικοί: Αποτελεσματικότητα ηλεκτρονικής καθοδήγησης (e-tutoring). Κοινωνικοί: Υποστήριξη.
10	Yilmaz (2022)	2161	7/9	Επιλογή: 4/4, Συγκρισιμότητα: 2/2, Έκβαση: 1/3	Φοιτητές	Τεχνολογικοί: Σύγκριση ικανοποίησης από διαφορετικά ΣΔΜ (LMS).

Μέσος Όρος Βαθμολογίας NOS για τις Ποσοτικές Μελέτες: 6.1 / 9

Πίνακας 2: Χαρακτηριστικά και κύρια ευρήματα επιλεγμένων ποιοτικών μελετών

Αριθμός Μελετών: 7

A/	Μελέτη	Αξιολόγηση CASP	Μεθοδολογία	Κύριοι παράγοντες ανά
----	--------	-----------------	-------------	-----------------------

A				κατηγορία
1	Αρμακόλας & Παναγιωτακόπουλος (2021)	ΚΑΛΗ - Σαφής στόχος, κατάλληλη μεθοδολογία. Μικρό, ειδικό δείγμα.	Θεωρητική Ανάλυση	Ψυχολογικοί/ Κοινωνικοί: Παράγοντες ψυχολογικής και κοινωνικής επίδρασης της τηλεδιάσκεψης.
2	Κουτρομάνος et al. (2021)	ΚΑΛΗ - Καλός σχεδιασμός για την εξέταση του τεχνολογικού άγχους.	Ημι-δομημένες συνεντεύξεις με φοιτητές	Τεχνολογικοί: Τεχνολογικό άγχος. Ψυχολογικοί: Άγχος, πίεση.
3	Ndibalema (2022)	ΑΡΙΣΤΗ - Συστηματική Ανασκόπηση (PRISMA). Υψηλής ποιότητας σχεδιασμός.	Συστηματική Ανασκόπηση Ποιοτικών Μελετών	Τεχνολογικοί: Έλλειψη υποδομών, ασφάλεια πλατφορμών. Οικονομικοί: Κόστος internet/συσκευών Κοινωνικοί: Ψηφιακό χάσμα.
4	Perifanou et al. (2022)	ΚΑΛΗ - Σαφής στόχος, κατάλληλη ποιοτική ανάλυση.	Ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο ανοιχτών ερωτήσεων σε εκπαιδευτικούς	Τεχνολογικοί: Έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων, τεχνικά προβλήματα. Οικονομικοί: Κόστος εγκατάστασης internet. Κοινωνικοί: Απομόνωση, δυσκολία συνεργασίας.
5	Stamatoglou (2024)	ΑΡΙΣΤΗ - Πολύ καλός σχεδιασμός, λεπτομερής περιγραφή μεθοδολογίας, βαθιά ανάλυση.	Ημι-δομημένες Συνεντεύξεις με Φοιτητές	Τεχνολογικοί: Αποτελεσματικότητα πλατφορμών. Κοινωνικοί: Αίσθημα απομόνωσης, έλλειψη ομαδικής αλληλεπίδρασης. Ψυχολογικοί: άγχος.
6	Supratiwi et al. (2021)	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗ - Σαφείς στόχοι, αλλά περιορισμένη περιγραφή της διαδικασίας ανάλυσης.	Έρευνα με Ερωτηματολόγιο (ανοιχτές ερωτήσεις) σε Εκπαιδευτικών Ειδικής Αγωγής	Τεχνολογικοί: Πρόσβαση και χρήση τεχνολογίας. Κοινωνικοί: Στήριξη από οικογένεια, δυσκολία συμμετοχής.
7	Χαλεπλιόγλου et al. (2021)	ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗ - Περιγραφική μελέτη περίπτωσης. Χρήσιμες πληροφορίες, λιγότερο	Μελέτη Περίπτωσης (Case Study)	Τεχνολογικοί: Πλατφόρμες τηλεδιάσκεψης, ασφάλεια. Κοινωνικοί: Διατήρηση της

		αυστηρή μεθοδολογία.		προσοχής, αλληλεπίδραση.
--	--	----------------------	--	--------------------------

Πίνακας 3: Χαρακτηριστικά μελετών που δεν αξιολογούνται με NOS/CASP

A/A	Μελέτη	Χαρακτηριστικά
1	Bozkurt (2023)	Κεφάλαιο σε εγχειρίδιο
2	Cote (2025)	Οδηγός για εργαλεία
3	Katsiampoura (2025)	Κριτική ανάλυση πολιτικής
4	Kasperski et al. (2023)	Ανάλυση πλαισίων (Framework Analysis)
6	Salah & Thabet (2021)	Συγκριτική ανάλυση συστημάτων
7	Simonson & Berg (2024)	Εγκυκλοπαιδικό λήμμα
8	Photopoulos et al. (2025)	Θεωρητική σύνθεση απόψεων
9	Zeng & Luo (2023)	Μετα-ανάλυση

Σύνοψη Παραγόντων ανά Κατηγορία

Βασισμένοι στις παραπάνω αναλύσεις, οι κύριοι παράγοντες που αναφέρονται στις μελέτες ομαδοποιούνται ως εξής:

A. Τεχνολογικοί Παράγοντες

- Ποιότητα & Χρησιμότητα Πλατφορμών (LMS, τηλεδιάσκεψη): (Yilmaz, 2022; Al-Hawamleh et al., 2022; El Rafae et al., 2021; Zeng & Luo 2023)
- Ψηφιακός Εξοπλισμός & Συνδεσιμότητα (Internet): (Ndibalema, 2022; Perifanou et al., 2022)
- Τεχνολογικό Άγχος & Ψηφιακές Δεξιότητες: (Κουτρομάνος et al., 2021; Perifanou et al., 2022)
- Χρήση Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ): (Βλαχοπάνου & Παπαδάκης, 2020; Koutsogiannopoulou & Manousou, 2024; Καράτζογλου & Papadimitriou, 2021)
- Αποτελεσματικότητα Ηλεκτρονικής Καθοδήγησης (e-tutoring): (Maré & Mutezo, 2021)

Β. Κοινωνικοί & Ψυχολογικοί Παράγοντες

- Αίσθημα Απομόνωσης & Κοινωνική Αλληλεπίδραση: (Stamatoglou, 2024; Koutsogiannopoulou & Manousou, 2024; Βλαχοπάνου & Παπαδάκης, 2020; Zeng & Luo 2023)
- Στρατηγικές Αυτορρύθμισης: (Al-Hawamleh et al., 2022; Stamatoglou, 2024; Zeng & Luo 2023)
- Επικοινωνία & Συνεργατική Μάθηση: (Debes, 2021; El Rafae et al., 2021)
- Ψυχολογική Πίεση & Άγχος: (Κουτρομάνος et al., 2021; Αρμακόλας & Παναγιωτακόπουλος, 2021)
- Υποστήριξη από Ιδρύματα & Καθηγητές: (Lumadi, 2021; Maré & Mutezo, 2021)

Γ. Οικονομικοί Παράγοντες

- Κόστος Πρόσβασης στην Τεχνολογία (Internet, Συσκευές): (Ndibalema, 2022; Perifanou et al., 2022)
- Κόστος Σπουδών (Δίδακτρα): (Debes, 2021)
- Ψηφιακό Χάσμα (ανισότητα πρόσβασης): (Ndibalema, 2022)

Συζήτηση

Η ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης κατέδειξε τις σημαντικές δυσκολίες που συναντούν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες κατά τη συμμετοχή τους σε προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Τα ευρήματα προσφέρουν χρήσιμη βάση τόσο για την ενίσχυση της εκπαιδευτικής πολιτικής όσο και για την ανάπτυξη περαιτέρω ερευνητικών προσεγγίσεων. Δεδομένου ότι η μελέτη της συμμετοχής στην εξΑΕ αποτελεί πεδίο με ισχυρό ερευνητικό ενδιαφέρον, τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας ανοίγουν νέους δρόμους για μελλοντικές έρευνες που θα μπορούσαν να εστιάσουν σε εξειδικευμένες πτυχές ή να διερευνήσουν νέες παραμέτρους. Οι κοινωνικοί, οικονομικοί και τεχνολογικοί παράγοντες αναδεικνύονται ως καίρια στοιχεία στον σχεδιασμό και την εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων, θέτοντας ζητήματα που αξίζουν περαιτέρω διερεύνηση. Ωστόσο, τα υπάρχοντα δεδομένα δεν επαρκούν για να περιγράψουν με ακρίβεια όλους τους πληθυσμούς, ειδικά στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση όπου καταγράφεται εμφανές ερευνητικό κενό. Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές και

τεχνολογικές συνθήκες που χαρακτηρίζουν κάθε τοπική κοινωνία και εκπαιδευτικό ίδρυμα, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη συνέχιση της μελέτης του φαινομένου.

Συμπεράσματα

Η συστηματική αυτή ανασκόπηση, που ακολούθησε το πρωτόκολλο PRISMA 2020, επιβεβαιώνει και ποσοτικοποιεί τον καθοριστικό ρόλο κοινωνικών, οικονομικών και τεχνολογικών παραγόντων. Η έρευνα ανέδειξε τον καθοριστικό ρόλο που έχουν οι κοινωνικοί, οικονομικοί και τεχνολογικοί παράγοντες τόσο στη συμμετοχή όσο και στην ακαδημαϊκή επίδοση των φοιτητών/τριών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Η δυσκολία εξισορρόπησης μεταξύ επαγγελματικών, οικογενειακών και εκπαιδευτικών υποχρεώσεων έχει επισημανθεί σε αρκετές μελέτες (National University, 2024 ; Supratiwi et al., 2021 ; Kasperski et al., 2023). Τα ευρήματα δείχνουν ότι η συντριπτική πλειονότητα των φοιτητών αντιμετωπίζει δυσκολίες στη διαχείριση του χρόνου, ενώ το οικονομικό κόστος και οι τεχνολογικές προκλήσεις παραμένουν σημαντικά εμπόδια. Εξίσου κρίσιμα ζητήματα συνιστούν η πολυπλοκότητα των τεχνολογιών, το αίσθημα κοινωνικής απομόνωσης (Koutsogiannopoulou & Manousou, 2024), το τεχνολογικό άγχος (Κουτρομάνος et al., 2022) καθώς και η περιορισμένη υποστήριξη από το εκπαιδευτικό περιβάλλον (El Rafee et al., 2021). Απαντώντας στα ερευνητικά ερωτήματα, τα ευρήματα αποκαλύπτουν μια δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ των παραγόντων: η θεμελιώδης ευελιξία του μοντέλου (κοινωνικός παράγοντας) ακυρώνεται σε μεγάλο βαθμό από το οικονομικό κόστος της πρόσβασης και τη τεχνολογική ανισότητα, ενώ η ψυχοκοινωνική πρόκληση της απομόνωσης εντείνεται ή μετριάζεται από την ποιότητα της τεχνολογικής υποδομής και των παιδαγωγικών πρακτικών. Αυτή η αλληλεπίδραση υπογραμμίζει την κεντρική θεωρητική συνεισφορά της μελέτης: η επιτυχής συμμετοχή στην εξΑΕ δεν μπορεί να εξηγηθεί από μεμονωμένους παράγοντες. Αντίθετα, αποτελεί το αποτέλεσμα μιας σύνθετης ισορροπίας μεταξύ των περιορισμών και των ευκαιριών που προσφέρει το ψηφιακό περιβάλλον. Για παράδειγμα, η δυσκολία διαχείρισης χρόνου (κοινωνικός παράγοντας) εντείνεται από τεχνικές δυσκολίες (τεχνολογικός παράγοντας) και το οικονομικό βάρος (οικονομικός παράγοντας), δημιουργώντας έναν κύκλο αποθάρρυνσης. Αντίστροφα, η ύπαρξη οικονομικά προσιτών προγραμμάτων, υποστηριγμένων από αξιόπιστη τεχνολογία και στρατηγικές που προάγουν

την κοινωνική συνοχή, μπορεί να ενισχύσει δραματικά τόσο τη συμμετοχή όσο και την επίδοση.

Συνεπώς, τα ευρήματα υποστηρίζουν ότι η θεωρία και η πράξη της εξΑΕ πρέπει να προχωρήσει πέρα από μια κατατμημένη κατανόηση των παραγόντων. Το μελλοντικό ερευνητικό και πολιτικό πλαίσιο πρέπει να εστιάσει στη διερεύνηση και τον σχεδιασμό ολιστικών παρεμβάσεων που αντιμετωπίζουν αυτές τις αλληλεπιδράσεις, ώστε η εξΑΕ να πραγματοποιήσει πλήρως τη δυναμική της ως μέσου για μια πραγματικά αποτελεσματική τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Προτάσεις

Μια μελλοντική ερευνητική κατεύθυνση θα μπορούσε να αφορά τη συγκριτική μελέτη των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές/τριες σε διαφορετικά πανεπιστημιακά περιβάλλοντα, τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς. Μια τέτοια ανάλυση θα βοηθούσε στην κατανόηση των επιρροών που ασκούνται από κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές συνθήκες και στη διαμόρφωση εκπαιδευτικής πολιτικής. Παράλληλα, μελλοντικές έρευνες μπορούν να εστιάσουν σε ιδιαίτερες ομάδες, όπως φοιτητές/τριες με αναπηρίες, εργαζόμενοι ή άτομα που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, με τυποποιημένα εργαλεία μέτρησης ώστε να διαμορφωθούν στοχευμένες στρατηγικές υποστήριξης. Επίσης, διαχρονικές μελέτες θα μπορούσαν να εξετάσουν πώς οι συνθήκες συμμετοχής στην εξΑΕ μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου και πώς επηρεάζονται από εξωγενείς παράγοντες, όπως οικονομικές κρίσεις ή τεχνολογικές εξελίξεις. Τέλος, μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να διερευνήσουν τον ρόλο σύγχρονων τεχνολογιών, όπως η τεχνητή νοημοσύνη και τα καινοτόμα εκπαιδευτικά λογισμικά, στη βελτίωση της ποιότητας, της προσβασιμότητας και στην ενσωμάτωση πιο σύγχρονων μοντέλων μάθησης.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Al-Hawamleh, A., Shahwan-Akl, L., Obaid, O., & Aleweil, M. (2022). Online Learning and Self-Regulation Strategies: Learning Guides Matter. *Education Research International*, 2022, Article 4175854. <https://doi.org/10.1155/2022/4175854>
- Αρμακόλας, Σ. & Παναγιωτακόπουλος, Χ. (2021). Η τηλεδιάσκεψη οι ψυχολογικοί και οι κοινωνικοί παράγοντες. Στο Χρ. Παναγιωτακόπουλος, Ευ. Μανούσου, Σ. Αρμακόλας & Α. Χαρτοφύλακα, *Θεματική Ενότητα ETA60: Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στην Εκπαίδευση: online learning και e-learning* (σσ. 41-53). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Βλαχοπάνου, Π., & Παπαδάκης, Σ. (2020). Ο ρόλος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη συνεργατική μάθηση και στην επίδοση φοιτητών εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 15(2), 124-143. DOI: <https://doi.org/10.12681/jode.14897>
- Bozkurt, A. (2023). Using Social Media in Open, Distance, and Digital Education. In: Zawacki-Richter, O., Jung, I. (eds) *Handbook of Open, Distance and Digital Education*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-19-2080-6_73
- Cote, A. (2025). 20 online learning tools and technologies for virtual education. *LearnWorlds*. <https://www.learnworlds.com/online-learning-tools>
- Debes, G. (2021). Distance learning in higher education during the COVID-19 pandemic: advantages and disadvantages: Distance learning in higher education during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 13(2), 1109-1118.
- El Rafae, G. A., Kaba, A., & Eletter, S. (2021). Distance learning during COVID-19 pandemic: satisfaction, opportunities and challenges as perceived by faculty members and students. *Interactive technology and smart education*, 18(3), 298-318.
- Hossain, M. I., Liu, Q., Al-Fityani, M., & Rahman, M. (2024). Adapting to the digital age: An evaluation of online learning strategies in public health and social care education. *Education Research International*, 2024, 5079882. <https://doi.org/10.1155/2024/5079882>
- Καράτζογλου, Α., Παπαδimitriou, S. (2021). Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως εργαλεία στην υποστήριξη και επικοινωνία των φοιτητών της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης υπό το πρίσμα των μελών ΣΕΠ του ΕΑΠ. Στο Α. Λιοναράκης (επιμ) *Πρακτικά εισηγήσεων, 11^ο Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, Εμπειρίες, Προκλήσεις, Προοπτικές, 11(3Α), 63-77. Ελληνικό δίκτυο για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση DOI: <https://doi.org/10.12681/icodl.3383>
- Katsiampoura, G. (2025). The resistance movement against the privatization of higher education in Greece. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 22(3), 71–89. <https://www.iceps.com/wp-content/uploads/2025/01/22-3-3.pdf>
- Kasperski, R., Porat, E., & Blau, I. (2023). Analysis of emergency remote teaching in formal education: Crosschecking three contemporary techno-pedagogical frameworks. *Research in Learning Technology*, 31. <https://doi.org/10.25304/rlt.v31.2982>
- Kotrikadze, E. V., & Zharkova, L. I. (2021). Advantages and disadvantages of distance learning in universities. *Propósitos y representaciones*, 9(2), 65.
- Κουτρομάνος, Γ., Καρατράντου, Α., Πιερρή, Ε., & Παναγιωτακόπουλος, Χ. (2021). Η εξέταση του τεχνολογικού άγχους των φοιτητών/τριών από την επείγουσα απομακρυσμένη διδασκαλία κατά τη διάρκεια της πανδημίας του COVID-19. *Πρακτικά του 11ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (ICODL 2021)*, Αθήνα, 26-28

- Koutsogiannopoulou N, & Manousou E. (2024). The academic use of social media in distance education and its relation to the reduction of the feeling of isolation. *Sociol Int J.* ;8(2):53–59. DOI: [10.15406/sij.2024.048.00376](https://doi.org/10.15406/sij.2024.048.00376)
- Lumadi, R. I. (2021). Enhancing student development through support services in an open distance learning institution: A case study in South Africa. *South African Journal of Higher Education*, 35(1), 113-126. <https://doi.org/10.20853/35-1-4422>
- Maré, S., & Mutezo, A. T. (2021). The effectiveness of e-tutoring in an open and distance e-learning environment: Evidence from the University of South Africa. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 36(2), 164-180. <https://doi.org/10.1080/02680513.2020.1717941>
- Mills, G. E., Gay, L. R., Airasian, P. (2017) *Εκπαιδευτική έρευνα, Ποσοτικές και Ποιοτικές Μέθοδοι –Εφαρμογές* (Α. Βλάχου, Μ. Κουτσούμπα, Δ. Παπαδημητρίου, Α. Δανιά, Σ. Κουναλάκης, Φ. Βενετσάνου, Μτφρ.) Εκδόσεις Προπομπός.
- National University (2024). Challenges of Distance Learning for students. <https://www.nu.edu>
- Ndibalema, P. (2022). Constraints of transition to online distance learning in higher education institutions during COVID-19 in developing countries: A systematic review. *E-Learning and Digital Media*, 19(6), 595–618. <https://doi.org/10.1177/20427530221107510>
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *Systematic Reviews*, 10(1), 89. <https://doi.org/10.1186/s13643-021-01626-4>
- Perifanou, M. A., Economides, A. A., & Tzafilkou, K. (2022). Greek teachers' difficulties and opportunities in emergency distance teaching. *E-Learning and Digital Media*, 19(4), 361–379. <https://doi.org/10.1177/20427530221092854>
- Photopoulos, P., Trizonis, V., Tsakiridis, O. & Metafas, D. (2025). Contrasting Images of Private Universities. *Open Education Studies*, 7(1), 20250075. <https://doi.org/10.1515/edu-2025-0075>
- Salah, S., & Thabet, M. (2021). E-Learning Management Systems-A Feature-based Comparative Analysis. *Journal of Information Systems and Technology Management*.
- Simonson, M., and Berg, A. (2024). distance learning. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com>
- Stamatoglou, M. (2024). Exploring perspectives: Undergraduate experiences and challenges in online education – A qualitative study in the Greek higher education context. *Journal of Digital Educational Technology*, 4(2), ep2413. <https://doi.org/10.30935/jdet/14483>
- Supratiwi, M., Yusuf, M., & Anggarani, F. K. (2021). Mapping the challenges in distance learning for students with disabilities during COVID-19 pandemic: Survey of special education teachers. *International Journal of Pedagogy and Teacher Education*, 5(1), 11-18.
- Χαλεπλιόγλου, Α., Μπράττης, Π., Μάστορα, Α., & Κυριάκη Μάνεση, Δ. (2021). Σύγχρονη εξ' αποστάσεως διδασκαλία στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση λόγω της πανδημίας COVID19: μελέτη περίπτωσης. *Τμήμα Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας & Συστημάτων Πληροφόρησης. Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής*
- Yilmaz, E. O. (2022). Comparison of the Satisfaction of Students who Use Different Learning Management Systems in Distance Education Processes. *Open Praxis*, 14(2), 96–109.
- Zeng, H., and Luo, J. (2023). Effectiveness of synchronous and asynchronous online learning: A meta-analysis. *Interact. Learn. Environ.* 85, 1–17. doi: 10.1080/10494820.2023.219795

Όροι Έκδοσης, Πνευματικά Δικαιώματα και Ακαδημαϊκή Δεοντολογία

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει τις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν στο πλαίσιο των εργασιών του Συνεδρίου. Οι απόψεις που διατυπώνονται στα κείμενα είναι αποκλειστικά προσωπικές απόψεις των συγγραφέων και δεν εκφράζουν απαραίτητα τις θέσεις της Οργανωτικής ή της Επιστημονικής Επιτροπής.

Ευθύνη Συγγραφέων & Πνευματικά Δικαιώματα: Κάθε συγγραφέας φέρει την πλήρη και αποκλειστική ευθύνη για το περιεχόμενο του κειμένου του. Οι συγγραφείς εγγυώνται ότι τα κείμενά τους αποτελούν προϊόν πρωτότυπης επιστημονικής εργασίας και ότι έχουν εξασφαλίσει όλες τις απαραίτητες γραπτές άδειες για τη χρήση υλικού (εικόνες, διαγράμματα, εκτενή αποσπάσματα κ.λπ.) που υπόκειται σε πνευματικά δικαιώματα τρίτων.

Χρήση Τεχνητής Νοημοσύνης (TN): Στο πλαίσιο της ακαδημαϊκής ακεραιότητας, οι συγγραφείς δηλώνουν ότι η χρήση εργαλείων Παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης (GenAI), όπου αυτή πραγματοποιήθηκε, περιορίστηκε αποκλειστικά σε υποστηρικτικό επίπεδο (π.χ. γλωσσική επιμέλεια, οργάνωση δομής). Η τελική επιστημονική κρίση, η επαλήθευση των πηγών και η αυθεντικότητα των συμπερασμάτων παραμένουν αποκλειστική ευθύνη των φυσικών προσώπων-συγγραφέων.

Οι επιμελητές/τριες της έκδοσης και οι διοργανωτές του Συνεδρίου δεν φέρουν καμία ευθύνη για τυχόν παραβιάσεις πνευματικών δικαιωμάτων τρίτων ή για την επιστημονική ακρίβεια των στοιχείων που παρατίθενται από τους συγγραφείς.